

*Nemzettudatunk ezer esztendeje.
XXIV. Honismereti Akadémia.
Csongrád, 1996.*

A Megyei Közgyűlés elnökének köszöntője

Tisztelettel köszöntöm a XXIV. Országos Honismereti Akadémia egyik házigazdjaként a Csongrád Megye Közgyűlése nevében a rendezvény résztvevőit. Csongrád megye és ezen belül a megye névadó városa örömmel ad helyet a honfoglalás 1100. évfordulóján olyan rendezvénynek, amelynek résztvevői helytörténettel, néprajzzal, egyszóval honismerettel, hivatástudatból a haza, szűkebb környezete szeretetéből adódóan önszorgalomból, önkéntesen foglalkoznak. Miért Csongrádon kerül sor ez évben a Honismereti Akadémia megrendezésére vetődhet föl a kérdés.

Válaszul elsőként a *térségünkben folyó honismereti munkát, annak történetét* említem meg. Az ebben az évben fennállásának 275. évét ünneplő szegedi Piarista Gimnáziumban Hájos István Gáspár tanár az 1760-as években diákjaival népi mondásokat, közmondásokat gyűjtött, mai értelemben diák honismereti szakkört vezetett. A XIX. század végén sorra alakultak megyénk városaiban azok a tudományos és művészeti társaságok, egy-egy jelentős személyiséghez kapcsolódó baráti körök, amelyek néprajzzal, a helytörténet kutatásával, feldolgozásával is foglalkoznak. Közülük emlitem a szegedi Dugonics Társaságot, továbbá Makón az Espersit János, Hódmezővásárhelyen pedig a Tornyai János köré alakult baráti társaságokat. Az 1890-es években a honfoglalás 1000. évfordulója kapcsán megyénkben több városról és faluról jelent meg a település történetét földolgozó munka. Az 1930-as években a szegedi egyetemen tanuló fiatalokból alakul a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma is folytatott megyénkben helytörténeti és néprajzi kutatómunkát. Tagjai közt olyan neves személyiségeket is találunk, mint Erdei Ferenc, Ortutay Gyula és Radnóti Miklós.

Az 1960-as évek elején a Hazafias Népfront kezdeményezésére indult meg országosan, de megyénkben is a honismereti mozgalom, amely az előbb említett hagyományokra támaszkodott. Gondozását a megyei Népművelési Tanácsadó, majd az abból kialakuló Megyei Művelődési Központ látta el. Sok segítséget adtak ehhez a munkához a megye közművelődési és közgyűjteményi intézményei, a művelődési házak, iskolák, könyvtárak, múzeumok és levéltárak. Sorra alakultak művelődési házakban, iskolákban, könyvtárakban a honismereti, helytörténeti néprajzi, múzeumbarát szakkörök, számuk az évek folyamán változó volt, de átlagosan 25-30 között van.

A honismeret iránti érdeklődés, a szakember gárda kialakulása eredményeként az 1970-ben megjelenő Tápé története és néprajza című könyvvel megindult megyénk településeiről modern tudományos igényű megírt monográfiák sora amelyet Sándorfalváról, Szőregről, Deszkről, Algyőről, Mórahalomról, Kistelekről, Kiskundorozsmáról írt kötetek követték, a városok közül pedig megjelent Szeged négy kötetes monográfiája, de Hódmezővásárhely és Makó múltját földolgozó munkáknak is jelentek meg kötetei.

A honismereti szakkörök több településen hoztak létre honismereti gyűjteményt. Ezek közül Önök a rendezvényünk kapcsán itt Csongrádon is és a tanulmányútjukon másutt is találkozhatnak.

A most megnyíló Országos Honismereti Akadémiához tudom hasonlítani a csaknem három évtizedes múlttal rendelkező Megyei Honismereti Diáktábort, amely ebben az évben Ópusztaszeren volt. Ezekben a táborokban minden évben 40-50 középiskolás fiatal vesz részt. Megismerkednek a helytörténeti és néprajzi gyűjtő- és földolgozó munka alapjaival. Munkájuk eredményességét mutatja az is, hogy táborban résztvevő fiatalok közül többen eredményesen szerepeltek megyei és országos pályázatokon a táborban gyűjtött anyag földolgozásával. Büszkéek vagyunk arra is, hogy több fiatal ezekben a táborokban kapott indíttatást a történelmi, néprajzos pályára.

A rendszerváltás után, 1991-ben alakult meg a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület, amely társadalmi szervezetként tevékenykedve irányítja, szervezi és végzi a megyében folyó honismereti tevékenységet.

Másodiknak azokat a megyénkben található tárgyi és szellemi értékeket említem meg, amelyek a honfoglalás 1100. évfordulójával kapcsolatosak. Megyénk több olyan tárgyi és szellemi értékkel rendelkezik, ami kapcsolható ehhez a jelentős évfordulóhoz, térségünkre irányíthatja az évfordulóra érdeklődők figyelmét.

Egyik ilyen legjelentősebb tárgyi emlék az Ópusztaszeri Történelmi Emlékpark, amelyet június elején avattak fel. Az a hely, ahol Anonymus krónikájának tanulsága szerint a honfoglaló Árpád vezérével „szerét” ejtette – mintegy első országgyűlésként –, rendezte az új hazába érkezett magyarság helyzetét. Itt van a száz évvel ezelőtt a millennium alkalmával fölállított nyolc jelentős emlékmű közül az Árpád szobor, de 1945 tavaszán itt kezdődött a földosztás, és ide került az 1945-ös budapesti harcokban megsérült Feszty-körkép is a restaurálás után, itt tárták föl a szinte a honfoglalás koráig visszavezethető monostor romjait is.

Megyénk múzeumainak igen jelentős gyűjteményei vannak a népvándorlás és a honfoglalás korából. Sikerült két honfoglaláskori települést – a felgyőit és a hódmezővásárhely-csomorkányit – a régészeknek föltárni.

A történelem vihara ellenére több jelentős középkori emlék is található megyénkben. A teljesség igénye nélkül csak azokat említem meg, amelyek szerepelnek az Akadémia tanulmányút programjában: a Csongrád-Ellési monostor romjai, az óföldrégi, kiszombori, tápéi és a Szeged-Alsóvárosi ferences templomok. A szegedi József Attila Tudományegyetemen, a megye múzeumaiban, levéltáraiban és könyvtáraiban a honfoglalás és középkori történelmünkkel kapcsolatban jelentős kutató és földolgozó munka folyik. Itt működik az országos hírű szegedi Középkorász Műhely, idén kapott tudományos munkássága elismeréséül Széchenyi-díjat Trogmayer Ottó a Csongrád Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója.

Az Akadémián a honfoglalás és az államalapítás mellett a nemzettudat kialakulása, fejlődése a másik jelentős téma.

Térségünkben számos olyan személyiség élt és tevékenykedett, akiknek munkássága a nemzettudat kialakulásában jelentős volt. Ismét a teljesség igénye nélkül említek meg néhányat.

Elsőnek a 950 évvel ezelőtt meghalt első Csanádi püspököt, Gellértet említem, akinek tevékenysége a magyarság kereszténnyé válásában, mai divatos szóval élve az István királyunk uralkodása alatt történt rendszerváltásban volt jelentős.

Meg kell említenem a XVIII. század második felében élő, dalmát származású Dugonics Andrást, akinek Etelka című regénye fontos szerepet játszott a nemzettudat alakításában. Regényének két női főszereplőjének a neve, Etelka és Jolán, még napjainkban is közkedvelt.

A szentesi Horváth Mihály az 1848-49-es szabadságharc idején kultuszminister volt, majd később – ez kevésbé ismert tény – Erzsébet királynénak tanította a magyarság történelmét. A XX. századból csak két személyre hívom fel a szíves figyelmüket. Az egyik a jelentős ideig Szegeden tevékenykedő Bibó István, és a magát élete végéig makóinak valló Erdei Ferenc.

Az eddig elhangzottak alapján is érzékelhető, hogy Csongrád megye mindig jelentős helyet foglalt el nemzetünk történelmében, életében. Ezért esett a Honismereti Szövetség választása arra, hogy a honfoglalás 1100. évfordulóján a Honismereti Akadémiát Csongrád megyében, a megye nevét adó Csongrádon, amely az első megyeszékhely volt, rendezze meg. Ezért vállalta Csongrád városa, a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület az akadémia megrendezését, mert úgy érezzük, hogy sok értékes, néha kevésbé ismert dolgokat tudunk fölmutatni Önöknek.

Kívánom, hogy tapasztalatokkal, élményekkel gazdagodva vegyenek részt rendezvényünkön.

Lehmann István

A nemzettudat és a közgyűjtemények

A honismereti mozgalom – határoztuk meg nemrégiben – *nem más, mint nemzeti tudatunk környezetvédelme*. Ezért örültünk annak, hogy a csongrádi honismereti akadémia a nemzettudat és az iskola, valamint a nemzeti önismeret és a közgyűjtemények, és a közművelődés tematikáját tűzte szekció üléseinek a napirendjére a millicentenáriumi jubileumi esztendejében. A nemzettudat és önismeret *klasszikus intézményei* hazánkban a levéltárak, a könyvtárak és a múzeumok. Nem tudná senki hiánytalanul felsorolni, hogy a honismereti mozgalom milyen sokrétű munkát végzett hazánkban. Talán elsőként én is azt említeném, amivel a nemzet önismeretét, öntudatát s identitását gyarapította, hogy a mozgalom egyik legfőbb gyarapítója volt hazai közgyűjteményeinknek, talán abból az elgondolásból, hogy a *közgyűjteményeinkre támaszkodó honismeret* előbb-utóbb visszaszolgáltatja majd tudományos segítségnyújtásával ezt a gyarapító munkát. Ám azt is szeretném megemlíteni, hogy e közgyűjtemények voltak azok az intézmények, amelyek segítettek *magasabb szintre emelni* tudományos eredményei elérésében a honismereti mozgalmat. Amikor mozgalmunk segítette elkészíteni a *közégi adattárakat* és a települések *fényképdokumentációját*, akkor ezzel a hatalmas tudományos értékű tevékenységgel a közgyűjteményeket segítette a mozgalom. De a nemzettudatra nevelés munkáját támogatta a mozgalom a *történelmi olvasókönyvek* elkészítésével is. Ezek lettek a honismeret-történelem befedekerei, iskolás ifjúságunknak nemzeti tudatának erősítő bibliái. A szülőföld, a régió és a köztörténeti kutatások publikációs eredményeivel a történettudomány segítői és hasznosítói voltak.

A *történelmi emlékhelyek* kezdeményezésével a mozgalom a tájak történelmi gyökérzetének hirdették nagyságát, mélységét s méltó emlékhelyeit, a nemzet történelmének mély gyökérzetét hirdetve! (Vestigia terrent!) Az első és a második *világháborús emlékművek* állításának országos mozgalmával nemcsak a háborús veszteséglistákat állítottuk össze, de népünk fájó sebeire az emlékezés gyógyírját borítottuk a temetőken, a községek díszterein, a templomok falaiban és a messzi hadszíntereken. Ez a mozgalom a nemzet megbecsülését is segítette, hisz akkor mondhattunk rekviemet hős katonáinkért, amikor az tilalmas volt a nemzet számára.

Az országos, a megyei és a helyi *pályázatok* kéziratjai pedig értékes forrás-kincsei lettek valamennyi közgyűjteményünknek, értékes forrásokat képezve az utókor számára. Felmér-

tük hazai sorskérdéseink *történelmi és szociológiai vetületeit is, összeírtuk földrajzi neveinket, köztük is egybeszántott dülőknek neveit, amelyeket már betű és számjelekkel kezdtek feltüntetni a diktatúra új térképein.* A Tudományos Akadémia által kiadott földrajzi neveink kötetei felbecsülhetetlen értékei hazánk tudományos életének. Micsoda szép történelmi hangzású dülő és falunevet akartak eltemetni e nevek eltörlésével! Ezekkel a kiadványokkal a *tudomány hívta segítségül a honismeret!* Mozgalmunkban kezdtünk *nyelvünk pusztulása ellen, anyanyelvünket védő nyelvész szakembereinkkel együtt dolgozni.*

Életmódváltásokat is kutattunk, agrár-, ipar- és kultúrtörténeti felméréseket is végeztünk, figyelmünket a vidéki Magyarország sorskérdéseinek alakulására és elemzésére fordítva. Számtalan *emlékülést* tartottunk nemzetünk nagyjainak a születése és halála alkalmából.

Történelmi vetélkedőket szerveztünk, amelyeknek a sorában a Mítosz és történelem hároméves lépcsőzete volt a legjelentősebb, amelyeknek a során több ezer diákunk vett benne részt hazánk határain kívülről is. A DUNA-TV *Kapcsok* című adásainkban beszámolunk a határainkon kívül élő magyarságunk életéről és kulturális törekvéseiről. A Felvidék, a Kárpátalja, Erdély és a Vajdaság gyönyörű tájain élő magyarságunk bemutatása történelmi értékeinket sugározta a nagyvilág felé.

Honismereti táborainkban ezrével neveltük a fiatalságunkat, jövőképet rajzolva a számukra. Honismereti kiadványaink és azok konferenciái voltak mozgalmunk legértékesebb *névjegyei.* Mérjük fel egyszer művelődéstörténészeink hány kiadvánnyal gazdagították a honismeretesek a hazai kultúrtörténet mezejét!

A mozgalom értékes munkásai számtalan közgyűteményi intézménynek voltak az *alapító* és gondozói. Különösképp a kismúzeumok alapítása volt többnyire a cél. Félő volt – sokszor –, hogy az állam már nem tud anyagi eszközöket biztosítani a fenntartásukra, oly sűrűn jelentkeztek *múzeumok-alapítási igényeikkel* a honismeret lelkes munkásai.

Múzeumaink nagysodrású *néprajzi gyűjtőmunkáját* is segítettük, *régészeti* munkájuk feltárásánál is ott voltak diákjaink és jól felkészült szakembereink.

Könyvtáraink *bibliográfiák* és *helyismereti repertóriumok* készítésével siettek a későbbi tudományos kutatásoknak a rendelkezésére állni. Nem szabadna-e szép és hasznos törekvéseknek-anyagiak hiányában ma sem akadályokat állítani!

Honismereti kutatóinkat felemeltük a kutatások *igényesebb és magasabb szintjeire,* más szóval az értékes adatgyűjtő ambíciókat felemeltük a *tudományos feldolgozások közgyűteményi szintjére.*

Am megtettük azt is, hogy országos tanácskozásainkon *kérőszóval* fordultunk a hatóságokhoz, nem egyszer a kormányzathoz: közgyűteményeink, közművelődési és tudományos intézményeink *anyagi támogatása* érdekében. Harcoltunk kemény szóval a *történelemoktatás színvonalának az emeléséért* a nemzeti öntudat és önismeret intenzitásának a növelése érdekében. Különösképp a tanítóképzés terén elhanyagolt történelemtanítás érdekében emeltük fel a szavunkat. Szerettük volna ezekben az intézményekben *honismereti tanszékeket felállítani.* A honismeret-történelem értékmegtartásának komplex és integrált munkáját szerettük volna *tudománnyá emelni* előbb a tanítóképző főiskolákon, később pedig egyetemeken. Ezzel az intézményrendszerrel a hátrányos helyzetbe került nemzeti önismeret és a megfogytakozott nemzeti tudat kérdését vissza tudtuk volna hazánkban fordítani és a kezünkben kiengedett magyar ifjúságot *igaz történelemre* taníthatnánk okosfejű tanárok segítségével. Ezt a szép tervet azonban még mindezeideig nem tudtuk hazánkban kiharcolni és megvalósítani!

Kanyar József

Beszámoló a nemzettudat és a közgyűjtemények szekció munkájáról

Kanyar József elnöki bevezetőjének lényege az volt, hogy a honismeret nem más, mint nemzettudatunk környezetvédelme. Ezután négy előadás következett. Először dr. Tóth István, a Móra Ferenc Múzeum munkatársa a múzeumok és a nemzettudat kapcsolatáról szólt. Lényege az, hogy a múlt század végén, a millennium idején egyre több városban jelentek meg a múzeumok, melyek alapvetően a már ott működő különböző múzeumbaráti egyesületek, régészeti egyesületek stb. szervezésében, alakultak, és alapvetően a múzeumok a magyar nép vagy a magyarok területén élő népek tárgyi anyagát gyűjtötték. Ma is ez a legfontosabb tevékenységük, ami együtt jár a tudományos feldolgozással, ezek kiállításra való bemutatásával és publikálásával.

Gyurics György, a szegedi Somogyi Könyvtár igazgatója a Könyvtár a nemzettudat kapcsolatáról szólt. Nagyon fontos dolgot emelt ki előadásában, nevezetesen hogy csak tudományos megalapozottsággal lehet nemzettudatot fejleszteni és formálni. Ehhez nyilvánvalóan fontos az érzelmi alapállás, de nem elég. A könyvtárak esetében kiemelte a helytörténeti gyűjteményeket. Újabban egy-két megyei és városi könyvtárban megjelent a helytörténeti gyűjtemények számítógépes feldolgozása. Például a Békés megyei könyvtár olyan számítógépes adatbázist tárol, ahol a megye területén minden egyes községre azonnal megtalálható a helytörténeti irodalom, ami nemcsak abból áll, hogy feldolgozza az alapvető monográfiákat, hanem minden fontos folyóiratból tartalmazza egy-egy községre vonatkozó cikkeket. Még azokat is, amit nemcsak címben, hanem egy-egy jelentős tanulmányban említenek. Itt emelte ki az igazgató úr - és ezt hozzászólásában Mándli Gyula is megerősítette - a könyvtári olvasótáborok szervezését. Ez kétféleképpen szervezhető. Gyurics igazgató úr elmondta, hogy vándortáborszerűen működtetik, tehát ha például a Rákóczi-szabadságharcra kapcsolatos emlékhelyeket, irodalmat szeretnék megismertetni a gyerekekkel, akkor végigjárják a helyszíneket. A másik változat, amit például Mándli Gyula kollégánk szervezett: a házi olvasótábor, amit Vácra alapoznak, s innen elmennek ugyan kirándulni pl. a Nemzeti Múzeumba, de alapvetően egy helyen vannak. Labádi Lajos a szentesi fiókleltár igazgatója a nemzettudat és a levéltárak kapcsolatával foglalkozott. Kiemelte a segédleteket, az alapvetően a levéltárak keretében megvalósult és megvalósuló történelmi olvasókönyveket, monográfiákat, tanulmányköteteket.

Kruzsic Pál, a Csongrád megyei közművelődési egyesület elnöke a közművelődési intézményekről szólt, kiemelte, hogy az érték közvetítés, értékteremtés vonulatában kell felfognunk ezt a tevékenységet. Felhívta arra is a figyelmet, hogy a nemzettudat igazán csak közösségekben tud munkálni. Egyre nagyobb figyelmet kell fordítani ezeknek a közösségeknek a megtartására, fejlesztésére. Kiemelte a kommunikáció szerepét a nemzettudat fejlesztésében.

Nagyon sokan szóltak hozzá a szekció munkájához, egy-két mondatban kiemelem ezeket a felszólalásokat.

Győri János a jászkiséri Honismereti Egyesület munkájáról szólt, és felhívta a figyelmet arra, hogy honismereti munkát csak következetesen, szorgalmasan érdemes művelni.

Dr. Dankó Imre professzor ár egy nagyon fontos adalékkal egészítette ki a szekció munkáját, nevezetesen szólt a múzeumbaráti egyesületek jelentőségéről. Karacs Zsigmond a földesi honismereti munkáról szólt. Fölhívta a figyelmet több jelentős helyi személyiségre.

Károly Irma - kiegészítve Kruszic Pál előadását - szolt a népdalkörök, néptáncgyűttesek szerepéről a nemzettudat alakításában. Ezek mögött a közművelődési intézmények állnak. Itt szeretném elmondani azt, hogy a levéltárak és múzeumok természetesen nagyban segítik a honismereti mozgalom munkáját, de e munka igazi fátylavívői - köszönet érte! - a helyi könyvtárak és művelődési házak.

Kaposvári Gyula - akit erről a helyről is szeretettel köszöntök 80. születésnapja alkalmából - azon rossz tendenciára hívta fel a figyelmet, hogy megyei és városi lapjaink egyre inkább idegen kézbe kerülve a kulturális mellékleteiket egyre inkább elfelejtik. Bizonyos értelemben üzenetet intézett a Honismereti Szövetség elnökségéhez, hogy az elnökség hívja fel a tulajdonosokat, hogy ezek a kulturális mellékletek ne maradjanak el.

Mándli Gyula elmondta még, hogy pályázatot szerveztek a millicentenárium évében történt események összegyűjtésére. Bejelentette, hogy a Váci Könyvtár egy országos honismereti könyvtárat alakít ki, s ehhez kéri minden kedves kolléga segítségét.

Sermanné Kása Erzsébet karcagi kollégánk az Árpád korban Magyarországra érkező idegen népelemek hagyományainak ápolásáról szolt. Elsősorban a jászokról és kunokról szolt. Gálné Jáger Márta kollégánónk a falukrónika-írás jelentőségére hívta föl a figyelmet, és hivatkozott az önkormányzati törvényre, mely előírja a falu jelképeinek megalkotásán túl azt is, hogy a falukrónikát vezetni kell. RácZ Sándor Makó és környéke honismereti munkájáról szolt.

Többen felhívták a figyelmet az üzeptörténet-írás szerepére, amely az utóbbi időben nagyon elhalványult. Sokan kiemelték, hogy a millennium, tehát 100 évvel ezelőtt az ország sokkal többet tett az évfordulóért.

Havasy Péter

A nemzettudat és a közoktatás

Kezemben van egy könyv, amely a nemzettudattal foglalkozók bibliája lehetne, ez: Györffy István Néphagyomány és nemzeti művelődés című könyve, amely a neves néprajzkutató testamentumának, végrendeletének is tekinthető, több fejezete foglalkozik a néphagyománynak az iskolai oktatásban betöltött szerepével. Két idézetet szeretnék bevezetésként felolvasni.

Az egyik identitástudatunk jelentőségére vonatkozik. Amióta „Európába menetelünk” témája gyakran napirendre kerül – hol újságírói szinten, hol komolyabb formában, – sokat szokták ezt idézni, de kevesen átgondolni. Így üzen nekünk Györffy István: „Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkéból mivel gyarapítjuk az európai művelődést?” Tehát Györffy már 57 esztendővel ezelőtt világosan látta, hogy Európa nem azt kéri és várja tőlünk, hogy föladjuk nemzeti sajátosságunkat, nemzeti kultúránkat, hanem pontosan azt, hogy ezzel gyarapítsuk Európát, mint ahogy az elmúlt 1100 esztendőben is mindig a sajátosságunkkal járultunk hozzá a közös otthont jelentő Európa teljességéhez. Nagyon érdekes, hogy mindazok a nemzetközi szerződések, anyagok, amelyek előkészítették az Európai Uniót, az európai államok szorosabb integrációját, mindig a gazdasági világra, az infrastruktúrára, a környezetvédelemre, tehát elsősorban az anyagi világ területeire vonatkoznak. Az EK nagyon okos: egyetlen tagállamától sem várta el, nem írta elő számukra, hogy az oktatást, a közművelődést, a kultúrát is igazítsák a többi országhoz. Európa tudja, hogy mi az, amit érdemes integrálni, és mi az, amit nemcsak hogy nem érdemes, de nem is szabad, mert pontosan a hagyományokban gyökerező nemzeti sajátosságok által válik európai szintű értéké. A nemzettudat alapja természetesen az azonosságtudat. Nagyon valószínű, hogy a honfoglalás előtti magyarságban is megvolt ez a mi-tudat, ha nem is olyan formában, ahogy most, a XIX-XX. században ismerjük. Szűcs Jenő, történettudós írja: a honfoga-

lás előtt, kb. 1500 esztendővel alakulhatott ki a magyarságban az a tudat, a hogy „mi” hasonló vagyunk egymáshoz, és eltérünk másoktól. És ez a szeptepi népeknél, ahol meglehetősen hasonló életforma, szokásvilág és hagyomány uralkodott, nagyon fontos. Tehát a kazár birodalomból kiváló magyarságban már volt egyfajta „mi” tudat. Ezt egyrészt a szavaink eredetével bizonyítja, másrészt a rólunk szóló forrásokkal, amelyek megkülönböztetik a hétmagyarnak a népét, és később a magyarságot. Ez a „mi”-tudat azután hosszú időn keresztül alakult és formálódott olyanná, amilyennek ma ismerjük, gyöngülését, elhalványodását siratjuk, vagy éppen igyekszünk erősíteni. Biztos, hogy korábban nem ilyen volt ez. Tudjuk, hogy a Dózsa-féle parasztháború idején még az emberek többsége általában nem magyarnak mondta magát, somogyinak, székelynek vagy tiszántúlinak, debreceninek vagy Debrecen környékinek. Mint ahogy a mai moldvai csángók, akik a XV., XVI., XVIII. században kerültek mai lakóhelyükre, sem elsősorban magyarnak mondják magukat, hanem vagy katolikusnak, vagy Bákó megyeinek vagy Román megyeinek. Ez a fajta magyarságtudat, amiben ma élünk és amiért ma élünk, – véleményem szerint – a felvilágosodás idején kezdett ilyené formálódni. A reformkorban teljesedett ki, azután a szabadságharc idején, az önkényuralom alatt, a kiegyezést követő nemzeti föllendülés idején formálódott. Majd pedig a trianoni tragédiát követően, – amikor a nemzet fölfedezte az elvesztett államiság helyett a népiséget – a nép felé fordult és a népből próbált újra töltekezni. Ez a nemzettudat az, ami a mai világunkat most, a XX. század végén, a második évezred végén jellemzi; amivel foglalkoznunk kell, tudva, hogy ez nem mindig volt ilyen, de legalább 2500 esztendő óta nyomon követhető.

Boldogabb népeknél – gondoljunk csak a finnekre vagy a japánokra, de gondolhatunk az osztrákokra is – ez az azonosságtudat – ha nem is lépten-nyomon döngtetik a mellüket, hogy ők finnek vagy osztrákok -, a sejtekben, a génekben, a kromoszómákban él, és meghatározza a gondolkodást, az értékrendet, a közösségi cselekedeteket. Egy osztrák vagy egy finn ember tudja, hogy milyennek kell lenni egy finn vagy egy osztrák háznak, egy finn vagy egy osztrák településnek. Tehát van képük, ideáljuk, kódrendszerük, hogy milyennek építsék föl a házukat, hogy alakítsák ki az épületeiket, hogyan ünnepeljenek, hogyan bonyolítsák le a társadalmi rendezvényeiket, és így tovább. Őket talán kevesebb hatás érte, vagy erőteljesebb identitással tudták az őket ért hatásokat befogadni, átalakítani és magukhoz formálni.

Az identitás alapvető kritériuma az, hogy a közösség érezze, milyennek kellene lennie. Ez pedig addig, amíg a hagyomány a maga természetes módján, családi hagyományozódás révén apáról fiára, de inkább nagyapáról, nagyanyáról unokára öröklődött, természetes és zökkenőmentes volt.

Amióta azonban a közoktatás elterjedt, – és Magyarországon azért elég hamar általánossá vált -, azóta a hagyományos kultúra folyamatossága, átadása megnehezült. Hiszen az iskolában már nem a hagyományos életmódnak, életformának, életvitelnek, értékrendnek az elemeit oktatják elsősorban, hanem az ábécét, meg az egyszeregyet, meg a különböző egyéb alapvető ismereteket. Ugyanakkor ma már a családi közösség sem alkalmas a hagyomány átörökítésére. Ezért az iskolának kell fölvállalnia, amennyire föl tudja vállalni, a hagyomány elemeinek oktatását, mert ez szükséges ahhoz, hogy mindenkiben kialakulhasson a nemzeti identitástudat, hogy meg tudjunk maradni magyarnak ezen a földön. Nem véletlen tehát, hogy Györfly István éppenséggel a néphagyománynak az iskolai oktatásban való jelentőségét hangsúlyozta könyvében.

A második idézetben azt írja, hogy a tanító- és tanárképzésben a népismeretnek olyan jelentősége van, hogy azt „nem külön tantárgyként kell tanítani, de az összes tantárgyakban is a népi szemléletnek kell uralkodnia”. Tehát a helyi hagyomány legyen az alap, amire az elemi oktatás ráépül. Azóta, hogy ezt Györfly István 1939-ben először megfogalmazta, nagyon sokat vitatkoztunk, nagyon sokat írtunk és írtak arról,

hogy mennyire van igaza ebben Györffynek, de az elmúlt 57 év alatt nem sok történt. Pedig biztos vagyok benne, hogy bizonyos tantárgyakba be lehet vinni a népismeretet és a hagyományt, például a testnevelésbe a néptáncot, az énekórába a népdalt, a rajzórába, a politechnikába a kézművességet. A történelemben teljesen világos, hogy a nemzeti történelmet lehet oktatni. A lényeg azonban, hogy ez ne előírt tantárgy, hanem a szív mélyéről jövő, belső kényszer hatása alatt történjen.

Annak idején, mikor elindult a Nemzeti Alaptanterv kidolgozása óriási viták voltak róla. Emlékszem, hogy Pécsen a Honismereti Akadémián fölvetődött, hogy jó-e a Nemzeti Alaptanterv vagy nem. Volt, aki szidta, volt, aki nem. Aztán kiderült, hogy se az nem olvasta el, aki szidta, sem az, aki védte, tehát úgy beszélünk róla, hogy nem is ismertük. Mindenesetre akármilyen jó Nemzeti Alaptanterv van, akármilyen törvényt hozhat a parlament, a kultuszminisztérium is előírhatja a pedagógusoknak: nemzeti szellemben kell oktatni, ha azok nem érzik belső kényszerűségnek, akkor bizony a nemzeti tudat oktatásban való érvényesülésének nem sok esélye van. De ha a pedagógus fontosnak tartja, akkor minden tantárgyban megtalálja a lehetőségét, hogy érvényesítse. Magyarországon, sajnos, az egész oktatási rendszer nem ezt a szemléletet érvényesíti. Vannak és voltak minden elismerésre méltó, a szellemi partizánháború összes módszerét alkalmazó kezdeményezések. A Magyar Művelődési Intézetben '92-ben rendeztünk egy kétnapos tanácskozást – több mint kétszázan jöttek el –, ahol olyan pedagógusok vettek részt, akik valamilyen formában – tantervbe illetve vagy azon kívül, önálló tantárgyként vagy a meglévő tantárgyakba igazítva – tanítják a néphagyomány valamelyik elemét. Létrehoztunk egy munkacsoportot, amelyben csaknem hetvenen vettek részt. Ki akartunk dolgozni olyan kerettantervi mintákat, amit az óvodai nevelőképzésben, a tanítóképzőkben, a tanárképzőkben lehet oktatni. A pedagógus szakma megújítása című pályázaton nyertünk is némi pénzt a Művelődési és Köznevelési Minisztériumtól, de azt a Lupis Bróker cég az ismert – és mindmáig megtartatlan – akciójával elsikkasztotta. Pedig ennek a szellemi partizánháborúnak – bár vannak tisztelekre méltó eredményei – a legnagyobb hátulütője, hogy vagy olyan lelkes néprajzosok oktatják a népismeretet, akik pedagógiailag nem felkészültek, vagy olyan lelkes pedagógusok, akik amatőrök a néprajzi ismereteket területén. Máshogy csinálják az egyik iskolában, másképp a másikban, a jobbáról nem tudnak a kevésbé jók. Pedig ezeket a szerteszt lobogó, apró tüzeket össze kellene kapcsolni.

Mindezekről szót kellene ejtenünk szekcióülésünkön.

Halász Péter

Beszámoló a nemzettudat és a közoktatás szekció munkájáról

A szekció, amely az oktatás és a nemzettudat kapcsolatával foglalkozott, kb. hatvanfős részvétellel zajlott. Három előadás és tizenegy hozzászólás hangzott el a szekcióban. A felszólalások és az előadások megfogalmazták, hogy milyen jelentősége van a nemzettudatnak az oktatásban. Megfogalmazódott, hogy minél inkább növekednek esélyeink az Európával való kapcsolatunk szorosabb fűzésére, annál inkább szükség van arra, hogy a nemzeti identitásunkat, és elsősorban a kultúrában megnyilvánuló sajátosságainkat hangsúlyozzuk, megéljük és átéljük. Annál kevésbé vagyunk ugyanis kiszolgáltatva azoknak a beolvadási, fölolvadási veszélyeknek, amik a gazdasági, pénzügyi, környezetvédelmi, védelmi és hasonló területeken bekövetkező integrálódásban rejlenek.

Ugyanakkor az is megfogalmazódott, hogy Európa egyetlen egy tagállamától sem kívánta, hogy a pénzügyi, vám és hasonló gazdasági szférákban, tehát az anyagi

szférákhoz tartozó területeken megnyilvánuló integrálódását, bekapcsolódását, igazodását kiterjessze saját kultúrájára, saját identitására, saját szellemiségére. Pontosan azt várja – és megint csak Györfi Istvánhoz térünk vissza ezáltal –, hogy minden nemzet a saját egyéniségével lépjen be abba a bizonyos közös európai integrációba. Ahogy itt valaki az elmúlt héten fölvetette – eszembe jut, hogy Töltési Imre ezt mennyiszor elmondta – annak idején még az a bizonyos marxi proletár internacionalizmus sem úgy hangzott, ahogy nekünk hazudták, hanem úgy hangzott, hogy: „Világ minden nemzetének proletárjai egyesüljete!”

Ebből a gondolatból kiindulva tárgyalta meg a szekció azt a témát, hogy az oktatásnak milyen jelentősége lehet a nemzeti identitás fenntartásában. Négy pontban tudom összefoglalni az elhangzottak lényegét.

1. Megfogalmazódott, hogy a nemzettudat erősítésében és a nemzeti hagyományok megismerésében különös jelentősége van a nevelő és képző intézményeknek. Akármilyen törvény jön majd, akármilyen kitűnő nemzeti alaptanterv fogalmazódhatna meg, akármilyen bölcs intézkedést hozhatna a minisztérium és az országgyűlés, ha a pedagógusok a képzőkben nem fertőzöttek meg, nem a szívük mélyéig élik át ennek jelentőségét. Kétségtelen, hogy már most is vannak kedvező jelek és jelenségek. Nagyon sok általános és középiskolában, óvodában már most is vannak olyan lelkes emberek, akik a hagyományt tantervbe építve, vagy a tanterven kívül oktatják, vagy ha nem is oktatják, de szakköri, tábori munkával vagy más módon eljuttatják az ott tanuló gyermekek szívéhez és lelkéhez.

Ez azonban jelenleg inkább „szellemi partizánháború”-hoz hasonlít, noha szerte az országban sok helyen lángolnak a tüzek. Egyre több olyan óvónő-, tanító- és tanárképző intézmény van, ahol már oktatják a néphagyományt, pontosan azért, hogy a nemzeti identitás erősítését szolgálhassák az onnan kikerülő pedagógusok. Ennek a jó szándékú, de parttalan szabályozatlan jelenségnek legnagyobb veszélye az, hogy vagy olyan pedagógusok oktatják a néphagyományt, akik autodidakta módon sajátították el az ismereteket, vagy olyan néprajzosok, akik nem igazán járatosak a pedagógiában. Nagyon kevés az olyan szerencsés eset, ahol a kétféle ismeret megvan, és egységes tanterv nélkül is jó eredményt tudnak elérni. Tehát a legfontosabb az lenne, hogy olyan tantervek készülhessenek, amelyek a néphagyománynak, sőt a hagyományt bővebb körben értelmezve, kiegészítve a történelmi, lakóhelyi, társadalmi stb. hagyományokkal. Egységes tanterv alapján kellene oktatni és fölkészíteni a leendő pedagógusokat.

2. A Nemzeti Alaptanterv akármilyen felemás módon és nagy viták, ellenkezések után született meg – mégis csak nyújt valami keretet, amiben azok a pedagógusok – akik a nemzettudat és a hagyományismeret jelentőségét a szívük mélyén érzik – találnak módot arra, hogy oktathassák. A honismereti mozgalomnak ezen a területen feladatot kell vállalnia, hiszen a Nemzeti Alaptantervben rejlő lehetőség, amiben a honismeret is helyet találhat, éppen a helyi tantervek elkészítésével válik lehetővé, olyan helyi tantervekben, amikben az országos történetnek a helyi népelettel kapcsolatos területeit érvényesíteni lehet. Ilyen jellegű honismereti olvasókönyvek már szép számmal jelentek meg az országban, és aki figyelemmel kíséri a Honismereti folyóiratban ezekről a honismereti olvasókönyvekről megjelent recenziókat, azok láthatják, hogy milyen sokféle műfajú honismereti olvasókönyv jelent meg az elmúlt négy-öt esztendőben. Van, amelyik munkáltató füzet jellegű, a településről megjelent szépirodalmi és tudományos publikációkból készült szemelvénygyűjtemény, ismét más egy-egy helytörténésznek a település történetéről összegyűjtött levéltári és más forrásokból való anyagát teszi közzé. És ezenkívül még sokféle más műfajú „honismereti olvasókönyv” címszó alatt összefoglalható segédkönyv jelent meg. Szekciónkban Kovács Lajos iskolaigazgató ismertette *Mesél a szegvári határ* című olvasókönyvét, amely

helytörténeti, családtörténeti, földrajzi, népeleti fejezetekből áll. Megfogalmazódott a szekciónkban az igény, hogy ezeknek a honismereti olvasókönyveknek a műfajáról, stílusáról, szakmai színvonaláról olyan szakmai tanácskozást kellene rendezni, ahol összegyűlhetnek mindazok az emberek, akik honismereti olvasókönyvek készítésével, kiadásával, főképpen pedig felhasználásával foglalkoznak, vagy még csak ilyen kézirat készítésének gondolatával. Megbeszélhetnénk – nem föltétlenül az egységesítés érdekében – hogy melyik formának, műfajnak milyen előnye van, hogy aki akarja, átvehesse a mások által kidolgozott, megvalósított eredményeket. A szekció tehát javasolja a Honismereti Szövetségnek, jövő tavasszal rendezzünk tanácskozást, ahol a honismereti olvasókönyvek stílusát, tartalmát, műfaját beszélhetnénk meg, elsősorban annak érdekében, hogy a Nemzeti Alaptanterv bevezetésének lehetőségét a honismereti munka számára és az ifjúság nemzettudatának erősítésére minél erőteljesebben és minél teljesebben ki tudjuk használni.

3. Elhangzott néhány előadás és hozzászólás arról is, hogy a különböző heiytörténeti gyűjteményeket – legyenek azok az iskola, vagy egy település iskolától független helytörténeti gyűjteménye – milyen módon és milyen hatékonysággal lehet fölhasználni az oktatásban. Ez tulajdonképpen magától értetődő dolog, hiszen mindnyájan, akik itt vannak ezt művelik, csinálják, alkalmazzák, de van ennek sokféle árnyalata. Megfogalmazódott a szekcióban, hogy a történelemhez való közelebb jutást és a történelmi ismeretek elmélyítését szolgálhatják ezek a helytörténeti gyűjtemények akkor, ha a történelmet tanító pedagógus jól alkalmazza őket.

Gát László tanár úr elmondta, hogy náluk, a gróf Széchenyi István Általános Iskolában éveken keresztül az volt a szokás, hogy a tanító néni levitte a gyerekeket a múzeumba, s ott tartotta meg az óráját. A leglelkesebb Csárdás Endre tanító volt, aki még le is rajzoltatta a tárgyakat, elmagyarázta történetüket, használatukat, s aztán visszakérdezte a gyerekektől az elmondottakat. De hozzá tudta illeszteni a természetrajzhoz is, más tantárgyakhoz is. S amikor jött egy csoport a múzeumba, a nyolcadikos gyerekeket már le lehetett küldeni – idegenvezetőnek. A gyermekeink szélesebb látókörűek lettek, lokálpatrióták, más lett a lelkiviláguk. Ezek a gyerekek szerették, amit ott lenn a múzeumban láttak, szerették az iskolát, s ez nekünk, pedagógusoknak óriási élmény.

A történelemtanítás mellett fontos, hogy a hagyományos paraszti életnek már olyan elemeit is be kell mutatni a mai gyerekeknek, mert a század elején vagy a múlt században született verseket és regényeket nem tudnak megérteni. „Mint oldott kéve, széthull nemzetünk”, vagy „Szár az a föld, hármass eke nem állja”, vagy –ott a gémes kút, amit „óriási szűnyognak képzelne valaki.” Ha nem tudja, mi az a szövőszék, akkor nem érti meg az „egy bordában szőtték” kifejezést és hasonlót. Nem kell föltétlenül arra törekedni, hogy egy iskolában elkülönített és a muzeológia minden szempontjából kielégítő gyűjtemény jöjjön létre. Elég, ha ezeket a tárgyakat az iskola folyosóján fölteszik a falra, vagy az iskola folyosójának a végében elhelyezik, és a pedagógusok oktató munkája során beépülnek a gyermekek tudatába, és hozzásegítsék a gyerekeket ahhoz, hogy megértsék a körülöttük lévő, jelenlegi és közelmúltbeli világot.

4. Végezetül még egy szempontot szeretnék elmondani, ami fölvetődött a szekciónkban. Kolta László Bél Mátyás-díjas barátunknak a megfogalmazásában hangzott el, hogy ne a részletekkel foglalkozunk, mikor az egész ország beteg, az egész ifjúság céltalan, az egész oktatói rendszer csödben van. Ne arról beszéljünk –mondta –, hogy egy-egy iskola hogyan tudja megoldani a kérdést, vagy mit tudunk egy-egy szövőszékkal, rokkával vagy orsóval elérni a gyermekeknél, amikor az egész test beteg, amikor az egész ország, különösen pedig az ifjúsága nemzettudata katasztrofálisan megrendült. Amikor az egész nemzetnek az immunrendszere működésképtelen, hiszen lépten-nyomon tapasztaljuk, hogy milyen mértékben tudják az ország a tízmilliók közösségét manipulálni. Mi Koltai László bátyánknak a legteljesebb mértékben igazat adtunk azzal, hogy a

honismereti mozgalom, sajnos, nem olyan országos hatáskörű és eszközrendszeri mozgalom, amely ezt a kérdést a maga valóságában a szükséges terápia szintén tudja orvosolni. Mert ez a parlament által működtetett Kulturális Bizottságnak, a Minisztérium által működtetett Felsőoktatási Főosztálynak lenne a feladata. Ahhoz azonban, hogy ezeken a szinteken megoldják a nemzetudatra nevelés oktatáspolitikai feladatait, ahhoz olyan társadalmi és politikai berendezkedés kellene, ahol a nemzeti érdekek magasabb szinten tudnak érvényesülni. Széchenyi István mondta, „Őrületség semmit se tennünk akkor, ha mindent nem tehetünk”. Nem helyezkedhetünk tehát arra az álláspontra, hogy a magunk szintjén, a magunk területén, a magunk iskolájában, közösségében, szakkörökben, a magunk honismereti olvasókönyveinek az elkészítésében ne akarjunk és ne legyünk készek érvényesíteni mindazt, amit mi fontosnak tartunk. Ezek voltak a mi szekciónk munkájának a tanulságai.

Halász Péter

Koszorúzás és zászlószentelés a Győr-Sopron megyei Pusztacsaládon

Pusztacsalád önkormányzata a község lakóinak egyetértésével elhatározta, hogy a honfoglalás 1100. évfordulóján a világháborús emléktáblák megkoszorúzásával egyidőben zászlószentelés és -felvonás ünnepséget tart 1996. július 20-án. Az ünnepség szentmisével kezdődött a falu Kersztelő Szent János védőszentjének templomában. Varga György plébános úr beszédében azt fejtette, hogy a zászló közösséget jelképez, s ma is szükséges, hogy a közösség a zászlóra a szent jelképre tekintsen, ami kötelez és előre lendítheti az alatta összegyülekezőket.

Mise után a világháborúban meghalt pusztacsaládiakra emlékezett a falu népe. Az engesztelő és megemlékező ima után az énekkar elénekelt a „Dona nobis pacem”-ot. A világháborús emléktáblák koszorúzásakor a bajtársak nevében a faluból elszármazott Varga Gyula beszélt: „Büszkék vagyunk – mondta – a hazáért hősi halált vállalt hőseinkre. Szomorú szívvel emlékezünk a zsidó üldözés mártírjaira, valamint a háború polgári áldozataira, akik között sajnos gyermekek is vannak.” A koszorúk elhelyezése után az ünneplők Széchenyi István emléksobrához vonultak és azt is megkoszorúzták.

A zászlótartó oszlopnál Kovács Gáza polgármester ünnepi beszédében idézte a falu történelmét. Majd Varga György a falu plébánosa ünnepélyesen felszentelte a falu zászlaját és a nemzeti zászlót is. A két lobogó a Himnusz hangjai mellett kúszott fel a magasba. Messze látszott Pusztacsalád címerén az élével lefelé fordított ekevason három szál leveles búza, jobbról háromágú villa és balról a kasza. A zászlószentelési ünnepség a *Boldogasszony anyánk* és a *Szózat* közös éneklésével ért véget.

Varga Gyula

Bukovinaiak találkozója Lengyelországban

Évek óta rendszerint találkozókat szervez a lengyelországi kisváros Jastrowie a bukovinai együttesek részére. A hajdani soknemzetiségű Bukovina szétszóródott lakosságának különleges találkozója került sor ebben az évben is a lengyelek meghívására. A nemzetközi folklór fesztiválon csak Bukovinából való, vagy onnan leszármazott együttesek vettek részt. Lengyel, ukrán, román és német együttesek után első ízben 1996-ban voltak magyar vendégek a Bukovinai Találkozón, a lengyel rendezvények szervezői most küldtek először meghívót a Magyarországon élő bukovinai székelyeknek.

A találkozók megszervezésének ötlete Jastrowie-ban született, Lengyelország északnyugati részén, ahol mindössze tizennégy Bukovinából származó család élt, de sajátos kultúrájuk miatt magukra vonták a helybeliek figyelmét. Azóta hét országból érkeznek egykori bukovinaiak, hogy saját kultúrájukat, táncukat, zenéjüket, éneküket egymásnak megmutassák, és a közös hagyományt tovább éltsék. A ma Tolna megyében élő bukovinai székelyeket Rudolf László bátaszéki és Höflerné Kelemen Emma bonyhádi lakosok képviselték, és adták hírül, hogy Andrásfalva, Hadikfalva, Istensegítség, Fogadjisten és Józseffalva bukovinai faluból származó magyarok hosszú évtizedek után is megtartották régi kultúrájuk fontos elemeit, ápolják a hagyományukat, és továbbadják az értékeket a más körülmények között élő utódoknak.

Engelmajer Ákosnak, a volt varsói magyar nagykövet közbenjárásának köszönhető, hogy a lengyelek figyelme a Bonyhádi Székely Kör felé fordult, s közvetítésével a jastrowie-i fesztiválra megérkeztek az első hírnökök. Az együttesek utaztatására nem kerülhetett sor, de a kapcsolatfelvétel megtörtént, és a magyarok is bekerültek a nemzetközi folklór fesztivál vérkeringésébe, abba a sokszínű, változatos kultúrájú közösségbe, amely a hajdani Bukovina földrajzi egységéhez volt köthető. Tervek szerint az együttműködés, és a fesztiválok rangja tovább erősödik. Ebben az évben új vendégek voltak a Szlovákiában és az USA-ban élő bukovinaiak, de tervezik máshová szakadt családok felkutatását is. A folklór fesztivált szakmai előadások egészítették ki, ezzel kívánják a térség hajdani kultúráját, a mai hagyományörző tevékenységet mind hitelesebben ismertté tenni.

Kríza Ildikó

Dr. Havas Gáborné Bede Piroska (1923-1996)

Pünkösdi előtti héten, Csiksomlyóra indultunk autóbusszal az Erzsébet térről. Előtte való napokban valami csomagokat betettünk a Deák téri Evangélikus Iskola könyvtárába, hogy indulás előtt kéznél legyenek. Ezekért a csomagokért menve láttam meg az iskola bejárata fölött a fekete zászlót, ott tudtam meg a lesújtó hírt: Piroska meghalt.

Istenem! Milyen fiatal lélekkel ment el, mennyi tervvel, ambícióval, lelkes érdeklődéssel. Megszomorodott szívvel indultunk a pünkösdi zárandókútra.

1923-ban született Budapesten. Diplomáját a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerezte 1944-ben, de már 1943-tól a Teleki Pál vezette Középeurópai Intézet Tájékoztató Osztályán dolgozott, mint önkéntes segédkönyvtáros.

Havas Gáborné Bede Piroska hazai irodalomtanítás segédanyagok kiállítását jelöli az ojtói magyar iskola tanítónőinek, 1995. (Pongrácz Gitta felvétele)

Ennek a többször megváltoztatott nevű, viszonylag rövid életű, de annál nagyobb hatású intézménynek mindmáig nem jelent meg a részletes története. Nagy szerencsémnek tartom, hogy ismerhettem néhány egykori munkatársát, s rajtuk keresztül érzékelhettem azt a színvonalas és a nemzet iránt elkötelezett munkát, amit ott végeztek. Havasné Bede Piroska tudományos munkásságára, emberi magatartására, értelmiségi értékrendjére is rányomta bélyegét a Táj- és Népkutató Intézet műhelyében töltött idő, az ott kapott szellemi feltöltődés.

A világháború és a rákövetkező politikai változások ezt a jelentős nemzeti intézményt is elsöpörték, bár egykori munkatársai – akárcsak egy feloszlatott hadsereg egyenként tovább küzdő katonái – az élet különböző területein igyekeztek folytatni a kényszerűségből félbehagyott munkát, vagy legalábbis őrizni a Teleki intézetében felvállalt értékeket. Havas Gáborné is ennek jegyében foglalkozott a Pest megyei Szabadművelődési Felügyelőség keretében két járás felügyeletével. Egyszermint csatlakozott a 48-as szabadságharc közelgő centenáriuma alkalmából meghirdetett 1848-as hagyományokat feltáró mozgalomhoz, s 15 dunántúli községben gyűjtötte Kossuth- emlékeket.

1949 végén a Szabadművelődési Felügyelőség is megszűnt, s ettől kezdve az oktatásban hasznosította tudását és lelkesedését. 1950-től a Margit (később Martos Flóra) és a Varga Katalin Gimnázium tanára, majd 1952 tavaszán tanársegédként bekerült az ELTE Földrajzi Intézetébe, ahol hat éven keresztül tanított földrajzot, matematikát, csillagászati földrajzot és földrajztudomány történetét. A tanszékről 1956-os szereplése miatt fegyelmeivel elbocsájtották, s 1958-1968-ig középiskolában (Varga Katalin, Kölcsey Ferenc Gimnázium) tanított, majd négy éven át a Számviteli Főiskola gazdasági földrajzi tanszékén dolgozott docensként, 1972-től 1979. évi nyugdíjazásig pedig a Fővárosi Pedagógiai Intézetben volt a földrajz vezető szakfelügyelője. Innen 1979-ben nyugdíjba, de nem nyugalomba. Hiszen már az 1950-es évek közepétől bekapcsolódott a tudományos ismeretterjesztő munkába, s azt pedagógiai tevékenysége mellett, majd az után is a legmagasabb színvonalon végezte. Tankönyvein és tanulmányi jegyzetein kívül elsősorban földrajzi ismeretterjesztő műveket írt és szerkesztett, amelyek közül különösképpen pedig az Élet és Tudomány folyóiratban közölt igen sok cikk, amelyekben a földrajzot és a művelődéstörténetet sikerrel ötvözte, s így a tájat és a benne élő embert együttélésükben, egymást alakító szerepükben tudta bemutatni. Földrajz témájú, tájakat, városokat bemutató írásaival a hazai vidékeken kívül a világra is segít kitekinteni. Televíziós sorozatokban ismertette számos ország természeti képeit és idegenforgalmi látványosságait, módszertani kiadványokat írt és szerkesztett, tanulmányi kirándulásokat vezetett jthon és Európa több országában. Az ő tollából való több fejezet a Magyarországról, valamint az Európáról készült Földrajzi Olvasókönyvekben, diafilm sorozatokat állított össze több európai országról, TIT előadásokat tartott a földrajz népszerűsítése érdekében. Tizenöt esztendőn keresztül tagja volt az Élet és Tudomány szerkesztőbizottságának, s 1977-től egészen haláláig, tehát csaknem húsz éven át, tevékenyen közreműködött a Honismeret szerkesztőbizottságában.

A honismereti mozgalomban, s a Honismeret szerkesztésében való rendkívül odaadó, számtalan feladatot felvállaló tevékenysége mellett nem lett hűtlen sem a földrajzhoz, sem a pedagógiához. Tagja, 1966 és 1989 között választmányi tagja volt a Magyar Földrajzi Társaságnak, s öt éven át elnöke volt az érdi Földrajzi Múzeum Baráti Körének; Harmati Béla püspökkel együtt harcolt azért, hogy felnevelő iskolája, az Evangélikus Leánygimnázium visszakerüljön egyháza kezelésébe. Már jóval nyugdíjba menetele után, 1990 és 1995 között elvállalta a Deák téri Evangélikus Gimnázium igazgatóhelyettesi tisztségét, de a tanításból is kivette a részét.

A Honismeret szerkesztőbizottságában is elsősorban szakterületével, a földrajzzal, az országleírással, kartográfiával foglalkozó cikkek készítésében, megszerzésében,

lektorálásában kaptam tőle a legtöbb segítséget. A legtöbbet de korántsem kizárólagosan ezekben a témakörökben. Hiszen a szárszói konferenciából fakadó, népi írókon nevelkedett, s a Táj- és Népismereti Intézetben pallérozódott érdeklődése megnyilvánult úgyszólván minden iránt, ami a magyarságtudomány része, ami magyar sorskérdésnek tekinthető. S hogy ez az érdeklődése milyen eleven volt, azt mutatja, hogy eljárt a népművészeti, a határokon túli magyarsággal foglalkozó rendezvényekre, aktívan résztvett a honismereti rendezvényeken, különösen a honismereti akadémiákon. Mindig élvezettel hallgattuk a tájak, települések földrajzi, gazdaság-földrajzi helyzetét bemutató előadásait, melyekbe mindig bőven szőtt művelődéstörténeti adalékokat is. Hazai, erdélyi, felvidéki utakon vállalkozott az önkéntes idegenvezető szerepére. Minden sziklabércről, felszíni formáról tudott mondani valami érdekességet, akárcsak a településekről, a templomokról, a műemlékekről. Ízig-vérig pedagógus volt, aki mindig tanult és folyamatosan tanított. Ha lenne, ha lett volna honismeret tantárgy, ha sikerült volna bevezetni a tanárképző főiskolákon, amint azt oly sokan reméltük az 1990-es évek elején, Havasné Bede Piroskának ott lett volna a helye a honismeret tantervének kidolgozó, tankönyvének írói, összeállítói között.

Mindez immár a múlté. 1996. május 20-án Piroska – amint a gyászjelentés hírül adta – „elindult a minden élők útján, ahonnan nincs visszatérés.” Nem ül közöttünk többé szép, ősz-haj koszorúza fejével, nem veti ránk kedves tekintetét, nem számíthatunk okos tanácsaira. A honismereti mozgalomnak, de különösen azoknak, akik személyesen ismerték, még sokáig, nagyon sokáig hiányozni fog gondokat megoldó, elveket rendszerező, az ismeret fehér foltjait színesítő egyénisége.

Halász Péter

Havasné Bede Piroska főbb műveinek bibliográfiája:

Könyvek:

Megfigyelések és gyakorlatok a földrajzoktatásban. Tankönyvek. 1972. – Magyar utazók, földrajzi felfedezők (Társszerző: Somogyi Sándor) Tankönyvk. 1979.

Folyóiratok:

Élet és Tudomány: 1956/38: Saar-vidék – 1956/39: A Bakony – 1958/3: A Cserhát – 1959/9: A Vértes hegység – 1959/11: Mosonmagyaróvár – 1959/31: Krakkó – 1959/44: Vác – 1960/12: Hollandia – 1960. *ÉT Kalendárium:* A Sárköz – 1960/1: A Mátraalja – 1960/46: A Kisalföld – 1963. *ÉT Kalendárium:* A Vértes – 1964/31: Az Alacsony Tátra – 1965/43: A Visztula két partján – 1966/29: A Mazuri Tóhátság – 1966/39: Bocsvána és Leszuta – 1966/48: Árvíz Firenzében – 1967. *ÉT Kalendárium:* Baja – 1967/9: Tata, a vizek városa – 1968/1: Aden-Dél-Jemen – 1969. *ÉT Kalendárium:* A Mezőföld és az északi peremvidék – 1969/6: Napfelkelte az Etnán – 1969/17: Bécs I. – 1969/19: Bécs II. – 1971. *ÉT Kalendárium:* A hétszáz éves Győr – 1971/19: Veszprém – 1972/1: A siroki vár – 1972/30: Szarvas.

Földrajztanítás: 1961/2: Vécsey Zoltán: A Föld országai – 1962/2: Ezt láttam Lengyelországban 1964/1: Mendöl Tibor: Általános településföldrajz – 1974/2: Kulin György: Amit a csillagok-ról tudni kell.

Földrajzi Közlemények: 1984/3: Az első magyar őshazakereső expedíció 750. évfordulója – A Mendöl- emlékszámtársszerzője (Zombai Pállal).

Honismeret: 1984/5: Jakabos Ödön: Indiai utinapló – 1985/1: Dr. Bodor Antal – Dr. Gazda István: Magyarország honismereti irodalma – 1986/2: Félévszázados jubileumra készül Patak – 1988/6: Az egyházak szerepe a honismereti mozgalomban – 1989/6: Lambrecht Kálmán emlékezete – 1989/6: Szabóné Weress Jolán, a magyar népfőiskolák úttörője – 1992/4: Bél Mátyás, a magyarországi honismereti munka úttörője – 1994/3: A Dunakanyar, a természet ajándéka.

Egyéb: A XVI-XVII. századbeli földrajztudomány és Apáczai Csere János Encyclopaediája (ELTE Évkönyv 1952/53) – Magyarország gazdaságföldrajza. Főiskolai jegyzet. Bp. 1969. – Szász Svájc (Lányok Évkönyve, 1971) – Földrajzi olvasókönyv, Magyarország (három fejezet). Tankönyvk. 1976. – Budapest földrajza (két fejezet). Ttk. 1976. – Földrajzi olvasókönyv, Európa és a Szovjetunió (négy fejezet). Tankönyvk. 1986. – Földrajzi olvasókönyv, Magyarország (két fejezet). Ttk. 1989.

TV sorozatok: Lengyelország I-V. – Csehszlovákia I-II. – Lengyelországi utazás – Csehszlovákiai utazás – Bulgár úti képek – Delhi – Franciaország madártávlatból I-XV.